

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ СЕМІНАР ЩОДО ПІДГОТОВКИ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ВИДАННЯ «УКРАЇНА В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ»

Захід відбувся 23 лютого 2018 р. у відділі історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАНУ. У роботі семінару взяли участь співробітники академічних інститутів історії України, української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського, а також Київського національного університету імені Т.Шевченка, Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова, Київського університету ім. Б.Грінченка, Національного університету оборони України ім. І.Черняхівського, Національної академії сухопутних військ ім. гетьмана П.Сагайдачного, представники Державної прикордонної служби України, «Енциклопедичного видавництва», Музею історії міста Києва, Національного музею історії України у Другій світовій війні, Українського центру вивчення історії Голокосту – разом майже 60 фахівців з історії Другої світової війни. Учасники семінару обговорили концепцію енциклопедії «Україна в Другій світовій війні», перелік і зміст статей, логістику підготовчої роботи.

Із привітальним словом до присутніх звернувся директор Інституту історії України НАНУ академік НАН України *В.Смолій*, який наголосив на суспільному та науковому значенні проекту, що має посісти своє місце у вітчизняній енциклопедистиці. У цьому переконує досвід підготовки «Енциклопедії історії України», удостоєної Державної премії України в галузі науки й техніки за 2016 р.

Основні аргументи та ідеї щодо створення спеціального енциклопедичного видання, присвяченого історії України у Другій світовій війні, представив у своїй доповіді завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАНУ д-р іст. наук, професор *О.Лисенко*. Він повідомив, що інститут ініціював підготовку цього видання наприкінці 2016 р. Такий крок було вмотивовано кількома чинниками. По-перше, за останню чверть століття в нашій країні сформувався потужний доробок у цьому сегменті історієписання. Він охоплює тисячі монографічних, археографічних, синтетичних, дисертаційних, довідково-енциклопедичних праць, інших публікацій, музейні постійні та виставкові експозиції, кінодокументалістику тощо. Це дало змогу виконати масштабні публікаторські наукові проекти: «Архіви окупації (2006 р.)», «Україна в Другій світовій війні: Погляд з XXI ст.» (у 2 кн., 2010–2011 рр.), «Стратегічні та фронтові операції на території України у 1943–1944 рр.» (2015 рр.) та ін. На думку О.Лисенка, усе це створило надійний фундамент, критичну масу теоретико-концептуальних та емпіричних напрацювань для підготовки енциклопедичного видання, що має стати рубіжною, підсумковою працею, в якій буде синтезовано здобутки військово-історичних студій.

Другим аргументом доповідача на користь нового енциклопедичного проекту став той факт, що фундаментальне знання, зокрема у форматі енциклопедії, водночас виконує функцію регулятора колективної історичної пам'яті, що значно підвищує його суспільний рейтинг. Політичні сили досі експлуатують історичні події та пам'ять про них для маніпулювання суспільною свідомістю. Важливим завданням видається деконструкція міфологем, стереотипів комуністичної доби, політичної заангажованості історичних студій, інтеграція у світовий науковий процес.

Особливо актуальне подолання радянської спадщини в методологічному ключі, що потребує перегляду термінологічного апарату. Яскравий приклад – двадцятирічні дискусії довкола ключового терміна, власне назви війни («Велика Вітчизняна», «Друга світова», «німецько-радянська»).

У доповіді О.Лисенка наголошувалося, що в основу методологічних підходів до виконання проекту покладено засади україноцентризму. Ідеться не про етнічні імперативи, а про переведення у статус основного об'єкта енциклопедичного наративу максимально можливої номенклатури подій, явищ, процесів, персоналій, дефініцій, історіографічних зрізів (оглядів), безпосередньо пов'язаних з Україною. Стрижневий концепт праці визначатиме не етатистський підхід, а комбінація політичної, економічної, соціальної, етнокультурної, наукової оптики, покликана забезпечити трактування збірного поняття «український народ» не лише як об'єкта, а й суб'єкта історичного дійства в усій множинності проявів.

Загальні контури енциклопедії закладено у слівнику. Це – орієнтир, живий, динамічний продукт, придатний до корекції, наповнення новими гаслами чи відмови від тих, які з різних причини (дріб'язковість, відсутність надійної джерельної бази або фахових виконавців) не можуть бути виконані на належному рівні. На думку О.Лисенка, нині головним і найскладнішим завданням є збалансувати матеріал за тематичними напрямками, а також домогтися оптимального співвідношення між подієвими та біографічними сюжетами.

Про тематичну структуру майбутнього видання та логістику роботи з потенційними авторами говорив у своєму виступі науковий співробітник Інституту історії України НАНУ канд. іст. наук *О.Маєвський*. Оскільки загальна кількість статей про Другу світову війну в «Енциклопедії історії України» стосується Червоної армії та радянського суспільства (548 із 664), то головне завдання виконавців нового енциклопедичного проекту полягає в тому, щоб збалансувати тематику, яка охоплювала б і діяльність армії противника та союзницьких військ, події на окупованій території України, репресивну політику радянської влади, національно-визвольний рух, діяльність української діаспори, показала багатонаціональний, багатоконфесійний склад населення. У структурі майбутнього слівника пропонується виокремити розділи: «Ідеологія» (комунізм, націонал-соціалізм, фашизм, націоналізм, лібералізм, консерватизм), «Владні структури» (політичні системи, управління, адміністративний поділ, законодавство, національні правоохоронні системи, надзвичайні органи), «Бойові дії» (кампанії, операції військ та сил, збройні формування, Червона армія, вермахт, румунська, італійська, угорська армії, УПА, дивізія «Галичина», РВА, нерегулярні радянські, українські, польські формування, військова техніка та озброєння, фортифікація), «Каральні системи» (репресивний апарат, каральні підрозділи, місця ув'язнення та знищення), «Масові переслідування» (Голокост, геноцид ромів, Волинська трагедія, масові депортації й переселення, примусові працівники, військовополонені, інтерновані, інші жертви), «Соціальна сфера» (демографія, соціальна структура, національний склад, громадські організації, соціальні рухи, охорона здоров'я, еміграція, діаспора), «Економіка» (економічні системи та органи, визиск, евакуаційні процеси, організація виробництва, матеріальні збитки), «Культура» (культурні процеси, освіта, наука, фізкультура та спорт, релігія й церква), «Пам'ять про війну» (місця пам'яті, комеморативна політика, музейний простір).

Важливе завдання цього проекту загалом – активне просування академічного знання у сучасному інтернет-середовищі. Його реалізація передбачається шляхом викладу оновленої та доповненої інформації в мережеву версію «Енциклопедії історії України» на порталі Інституту історії України НАНУ, а також у вільну електронну енциклопедію – «Вікіпедію».

Досвідом роботи над підготовкою багатотомної «Енциклопедії історії України» та порадами щодо методичних підходів до складання слівника поділився заступник директора Інституту історії України НАНУ з наукової роботи член-кореспондент НАНУ *Г.Боряк*. Він наголосив на важливості створення тематично збалансованого слівника, визначенні «дерева понять» – від найбільш загального терміна до конкретних подій та фактів, пошуку кола потенційних авторів, запропонував розробити систему діяльності редакторів і модераторів кожного тематичного блоку. *Г.Боряк* застеріг щодо неможливості в тематичній енциклопедії видавати додаткові томи: вірогідно, саме електронна версія енциклопедичного видання дасть змогу вирішити проблему публікації додаткових статей. Він також запропонував включити до майбутнього слівника назви статей видання з тематики Другої світової війни, енциклопедії, інституції, військової мемуаристики, міфи та ідеологеми, підручники тощо.

Пропозиція створити нове енциклопедичне видання викликала жваве обговорення серед присутніх. Зі своїми пропозиціями й порадами виступили завідувач відділу української історіографії Інституту історії України НАНУ д-р іст. наук, член-кореспондент НАПН України *О.Удод*, який зазначив, що майбутній проект може бути важливим засобом деінструменталізації й деромантизації війни. Завідувачка кафедри історії України Київського університету ім. Б.Грінченка д-р іст. наук, професор *О.Салата* вказала на необхідність організації проміжних зустрічей авторів статей та обговорення текстів. Завідуючий кафедрою джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова д-р іст. наук, професор *О.Потильчак* зазначив важливість створення тематичних блоків майбутнього видання, а також про їх умовність, навівши для прикладу визначення місця тематики військового полону та інтернування в розділах слівника енциклопедії. Цю тематику можна віднести як до блоку «Масові переслідування», так і до наслідків воєнних операцій. Старший науковий співробітник Музею історії міста Києва *В.Нахманович*, навпаки, відзначив важливість тематичного поділу, адже місце теми у загальній структурі впливатиме на кількість статей цієї тематики. Також він порушив питання про назву майбутньої енциклопедії, на чому буде зроблено акцент: на історії українських територій у роки Другої світової війни чи історії українців, українському питанні, у цей час? Старша наукова співробітниця Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАНУ канд. іст. наук *Т.Себта* запропонувала методику роботи над біографічними статтями, зазначивши важливість їх тематичного поділу. Начальник науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України ім. І.Черняхівського д-р іст. наук *С.Сегеда* виступив із пропозицією силами фахівців центру підготувати блок про збройну боротьбу. Провідний науковий співробітник цього науково-дослідного центру канд. іст. наук *В.Грицюк* ознайомив присутніх із концептуальними підходами до написання статей про воєнні дії, повідомив про підготовку нового перелі-

ку стратегічних і фронтових операцій, введення в українську мову неологізмів, які відтворювали б усі різновиди способів і форм застосування військ у Другій світовій війні. Директорка «Енциклопедичного видавництва» д-р іст. наук *А.Киридон* із досвіду роботи власного енциклопедичного проекту зазначила важливість створювати паралельно дві версії енциклопедії: у друкованому та електронному варіантах, необхідність уже на початковому етапі розробити алгоритм поділу статей за тематичними рівнями та відповідність кількості друкованих знаків для статті на кожному рівні. Коротко прокоментував майбутній проект керівник центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАНУ канд. іст. наук *С.Ком*, який зазначив про важливість більш детального висвітлення діяльності та персоналій ОУН. Головний науковий співробітник Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України д-р іст. наук *В.Кучер* порушив питання про залучення до написання статей зарубіжних авторів.

Редакція енциклопедичного видання «Україна в Другій світовій війні» приймає пропозиції щодо тематичної структури, назв і написання конкретних статей від усіх охочих узяти участь у цьому проекті (не лише учасників семінару). Пропозиції та запитання можна надсилати на електронну пошту: encyclopediaww2@gmail.com